

Florian Plit

KRAJOBRAZY KULTUROWE

w geografii polskiej

Szkice

Wydawnictwo Akademickie
DIALOG
Warszawa 2016



Recenzja naukowa: prof. dr hab. Maciej Jędrusik

Redakcja: Aldona Mikusińska

Projekt okładki: Barbara Ćwik

Autorka zdjęć: Joanna Plit

Skład i łamanie: „ROCH” Wojciech Ochocki

Copyright © by Florian Plit & Wydawnictwo Akademickie
„Dialog” Anna Parzymies Sp. z o.o., 2016

ISBN 978-83-8002-415-1

Wydawnictwo Akademickie „Dialog” Anna Parzymies Sp. z o.o.
00-112 Warszawa, ul. Bagno 3/218
tel./faks: 22 620 87 03
e-mail: redakcja@wydawnictwodialog.pl
<http://www.wydawnictwodialog.pl>

Spis treści

Wstęp	7
1. Czym jest krajobraz kulturowy?	9
1.1. Krajobraz	10
1.1.1. Krajobraz w mowie potocznej	10
1.1.2. Początki stosowania terminu krajobraz w geografii	16
1.1.3. Początki stosowania terminu krajobraz w geografii polskiej	27
1.1.4. Cui bono?	28
1.2. Krajobraz kulturowy	33
1.2.1. Kultura	34
1.2.2. Tradycyjny (klasyczny) nurt badań krajobrazowych	39
1.2.3. Krajobraz kulturowy w fizycznogeograficznym nurcie badań krajobrazowych	44
1.2.4. Nurt geografii krajobrazów kulturowych ujmowanych realnie	53
1.2.5. Nurt geografii krajobrazów kulturowych ujmowanych semiotycznie (symbolicznie)	67
1.2.6. Nurt estetyczny	74
1.2.7. Nadużywanie terminu krajobraz i niektóre wątpliwości terminologiczne	78
1.2.8. Definicja (?)	83
2. Krajobraz – środowisko geograficzne – przestrzeń – region	90
2.1. Krajobraz a środowisko geograficzne	90
2.2. Krajobraz a przestrzeń	91
2.3. Krajobraz a region	96

3. Krajobraz kulturowy a sacrum	106
4. Zmiany i dynamika krajobrazów kulturowych	116
5. Mapy krajobrazów kulturowych	126
6. Krajobrazy kulturowe w podręcznikach geografii	135
Zakończenie	144
Cultural landscapes in Polish geography	148
Bibliografia	156

Wstęp

Książeczkę *Krajobraz kulturowy – czym jest?* (Plit 2011a) traktowałem jako swego rodzaju „dzieło życia” i zamknięcie pracy naukowej. Cieniutka to książeczka, ale nigdy nie lubiłem pisania prac długich, nawet długich artykułów. Ponadto – niewiele miałem do powiedzenia. Skupiłem się wtedy na sprawach terminologicznych, po części metodologicznych. Zakładając, iż zamykam w mym życiu rozdział „krajobraz kulturowy”, chciałem uporządkowane nieco pole zostawić młodszemu. Losy potoczyły się inaczej – powróciłem zarówno do pracy dydaktycznej, jak i naukowej. A tymczasem w badaniach krajobrazu kulturowego w Polsce, choć stosunkowo niewiele nowego powiedziano jeśli chodzi o definicje i o terminologię, wydarzyło się naprawdę bardzo dużo. Przekonały mnie o tym poświęcone tej problematyce konferencje naukowe (corocznie mamy ich kilka), kontakty z Komisją Krajobrazu Kulturowego, lektura regionalnych studiów analitycznych i szczegółowych opracowań (pisanie o krajobrazie kulturowym staje się wręcz modne!). Ale pojawiły się też dwa syntetyczne opracowania: U. Mygi-Piątek (2012) i J. Plit (w druku, ale obszernie fragmenty udostępnione na konferencjach), mamy też wyniki zespołowej interdyscyplinarnej pracy wykonanej w ramach grantu zrealizowanego pod kierunkiem J. Solona (2014). Te trzy opracowania otwierają nowe

horyzonty i mogą być swoistymi drogowskazami dla przyszłych badaczy. Zostałem zatem zmuszony do nowych przemyśleń i częściowej weryfikacji poglądów.

Początkowo miało to być drugie, zmienione wydanie książeczki z 2011 roku, a później – wydanie drugie, rozszerzone. Ostatecznie jednak rozszerzenie okazało się naprawdę duże, a zmiany na tyle istotne, iż z pierwotnej wersji niewiele zostało. Zasadne wydaje się zatem opatrzenie publikacji nowym tytułem. Z tytułami jednak zawsze są problemy. Czytelnik poprzedniej książeczki, wbrew tytułowej obietnicy, dowiadywał się raczej nie tego, czym jest krajobraz kulturowy, ale czym on nie jest. W nowej chęć skromniej zaznaczyć, że skupiam się na geografii polskiej, chociaż w wielu miejscach za konieczne uznałem ukazanie szerokiego tła – powiązań polskiej geografii krajobrazu z badaniami w innych krajach, zwłaszcza we Francji (uważam, że francuska geografia jest u nas mało znana, przez co niejednokrotnie przypisujemy inspiracje naszych badań innym nacjom, bądź też wydaje się nam, że sami dokonaliśmy wiekopomnych odkryć). W niniejszej pracy pobieżnie tylko wskazano, raczej zasygnalizowano, dorobek innych dyscyplin badających krajobraz, pobieżnie porównano zakresy znaczeniowe terminów krajobraz – region – przestrzeń itd. Żadne z tych zagadnień nie zostało wyczerpane, konieczne były uproszczenia (np. mamy setki, jeśli nie tysiące, definicji regionu, a tu konieczne było wybranie paru). Mam jednak nadzieję, że rozszerzenia te nie okażą się niepotrzebnymi dygresjami, lecz pozwolą lepiej dostrzec złożoność problemów i skłonią do refleksji nad znaczeniem powszechnie stosowanych terminów. Zarazem fakt pobieżnego ich potraktowania uzasadnia dodanie do tytułu słowa „szkice”. Bo też są to tylko szkice.

1. Czym jest krajobraz kulturowy?

Popularność terminu „krajobraz kulturowy” sprawiła, że jego zakres znaczeniowy jest bardzo nieostry i trudny do określenia, podobnie – a może nawet jeszcze bardziej – jak np. zakresy terminów „ekologiczny”, „rozwój” czy „region”. W tym przypadku mamy bowiem do czynienia z połączeniem dwóch niejednoznacznych terminów: krajobraz i kultura (kulturowy, kulturalny). Oba znalazły zastosowanie w różnych dyscyplinach nauki, w których są definiowane nieco (bądź bardzo) odmiennie, przy czym często brak jednoznaczności i w obrębie danej dyscypliny. Oba trafiły do języka potocznego, gdzie stosowane są intuicyjnie i zakorzeniły się w nim na tyle, że wszelkie naukowe próby definiowania muszą spełniać co najmniej kryterium niesprzeczności z mową potoczną. Oba terminami posługujemy się już od tak dawna, że ich zakres znaczeniowy przez wieki istotnie ewoluował, co widać zwłaszcza wtedy, gdy śledzimy relacje między pojęciami kultura i cywilizacja. Ponadto krajobraz, zarówno w mowie potocznej, jak i jako termin naukowy, uznawany jest za odpowiednik angielskiego *landscape*, niemieckiego *Landschaft* czy francuskiego *paysage*, choć jest to tłumaczenie tylko częściowo poprawne. Pozornie drobne niuanse znaczeniowe tych